

DOI: 10.31866/2616-745x.8.2021.249046

УДК 316.422(510):330.35

**«КИТАЙСЬКА МОДЕЛЬ (РЕФОРМ)»
(«ПЕКІНСЬКИЙ КОНСЕНСУС»):
ПРИЧИНИ І СУТНІСТЬ СТРИМКОГО
ЕКОНОМІЧНОГО ПІДНЕСЕННЯ КИТАЮ**

Дем'яненко Борис Леонідович^{1а},Дем'яненко Віра Миколаївна^{2а}

¹Доктор політичних наук, професор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: borysdemianenko@gmail.com,

²Кандидат політичних наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,

^аУніверситет Григорія Сковороди в Переяславі,
вул. Сухомлинського, 30, Переяслав, Україна, 08400

Надіслано:

29.11.2021

Рецензовано:

10.12.2021

Прийнято:

15.12.2021

Для цитування:

Дем'яненко, Б. Л., & Дем'яненко, В. М. (2021). «Китайська модель (реформ)» («Пекінський консенсус»): причини і сутність стрімкого економічного піднесення Китаю. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*, (8), 165–195. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-745x.8.2021.249046>.

У статті здійснено спробу концептуалізації «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») в контексті стрімкого економічного піднесення сучасного Китаю. Ознайомлення з опублікованими джерелами і літературою, на сторінках яких знайшли відображення різні погляди вітчизняних, західних і китайських учених із анонсованої нами проблеми, дозволило констатувати, що одні з них сприймають китайську модель позитивно, інші бачать у ній поряд із перевагами також і недоліки, треті – майже виключно або головним чином негативні моменти (експлуатацію, поляризацію суспільства, екологічні катастрофи тощо). Ці треті часто протиставляють сучасній китайській дійсності епоху Мао Цзедуна, яка зображується ними як втілення справжнього соціалізму.

Зроблено висновок, що високий показник економічного зростання КНР досягнуто завдяки стратегії, розробленій Ден Сяопіном і спрямованій на проведення масштабних економічних реформ, політики «відкритості» країни, яка допомогла Китаю зайняти лідируючі позиції в світі. Обґрунтовано тезу, що в сучасних умовах функції КПК (здійснення вищої політичної влади, координуюча, мобілізаційна, реформаторська, презентаційна) як хранительки офіційних догм вдало доповнюються реформаторськими діями, що демонструє значну пристосованість партії до нової суспільно-політичної та економічної ситуації в Китаї. Авторами стверджується думка, що китайська зовнішня політика на поч. ХХІ ст. все більше глобалізується й стає наступальною. Практично в кожному регіоні світу Пекін має систему власних інтересів, спрямованих на підвищення політичної ролі країни у світі, створення сприятливих умов для продовження економічних реформ, одержання доступу до фінансових, технологічних і сировинних ресурсів. Використання потужного арсеналу «м'якої сили» дозволяє Китаю успішно здійснювати економічне співробітництво, не обумовлюючи його політичними, ідеологічними чи історичними проблемами. Констатовано, що довгостроковою метою Китаю є підтримка мирної міжнародної обстановки, необхідної для захисту китайських інтересів, зокрема для успішного просування глобальних проєктів і модернізації країни. При цьому стратегічна активність КНР давно вийшла за межі держави, яка завдячуючи інтенсивній економічній експансії, стала учасницею перерозподілу сфер впливу у світі на свою користь, витісняючи акторів-конкурентів із тих регіонів світу, де вони до недавнього часу домінували. Китайський шлях у бік багатополюсності пов'язаний не з силовою політикою, створенням військово-політичних блоків, нав'язуванням власних ідеологічних стандартів тощо, а реалізовується шляхом використання фактора економічного потенціалу й допомоги.

Ключові слова: «китайська модель (реформ)»; «Пекінський консенсус»; «китайська економічна модель»; «модель соціалістичної ринкової економіки у КНР»; «модель змішаної планово-ринкової економіки з китайською специфікою»; модернізація Китаю; економічний прорив.

Вступ

Суспільства Східної Азії; насамперед Китай; є надзвичайно складним і суперечливим предметом наукового пізнання; особливо в контексті зміни глобального цивілізаційного лідерства. Нині через призму дослідження

причин стрімкого економічного піднесення Китаю та інших країн Східної Азії науковцями все активніше піднімаються суперечливі теми керівництва економікою й громадянським суспільством з боку держави.

Упродовж останнього десятиліття структура глобальної влади помітно змінюється. І ці процеси пов'язані; насамперед, із Китаєм; який прискорив свій підйом до статусу наддержави та робив усе; щоб стати найбільшою економікою в світі; – мета; як прогнозують аналітики; яку цілком можливо досягти найближчого десятиліття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Якщо взяти до уваги величезний масив наукових публікацій, присвячених сучасному Китаю та звернути увагу на висвітлення проблеми концептуалізації «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») в умовах сучасних соціокультурних трансформацій, можна знайти небагато вітчизняних робіт. В українській історіографії економічна проблематика «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») безпосередньо розглядалася в публікаціях В. Вишневського, О. Вишневської, О. Дроботюк, М. Лазарчук, Ю. Макухи, О. Саліхової, М. Тарана, О. Хоменко, Л. Цимбал, А. Шейко, Н. Шелудько, В. Юрчишина. Анонсована проблематика перманентно перебуває в полі зору російських фахівців (Є. Авдокушин, Я. Бергер, Д. Єфременко, А. Карнєєв, Л. Кондрашова, Н. Котляров, К. Меркулов, В. Міхеєв, А. Островський, А. Храмчихін), які в публікаціях торкаються предмета нашого дослідження. Ізсер. 1990-х рр. щорічно виходить збірник наукових статей – журнал Інституту Далекого Сходу РАН «Китай у світовій і регіональній політиці. Історія і сучасність». Тематика журналу охоплює сфери, які стосуються дослідження міжнародних відносин КНР, російсько-китайського стратегічного партнерства, зовнішньо-економічної політики Китаю, історії його міжнародних зв'язків.

Американська й китайська історіографії зі зрозумілих причин багаті на наукові розробки. Одним із перших західних аналітиків, які заявили про становлення специфічної китайської моделі розвитку, кардинально відмінної від усіх інших, але придатної при певному пристосуванні до місцевих умов і для інших країн, був Дж. Рамо, консультант найбільшої американської інвестиційної компанії «Goldman Sachs» і професор престижного китайського університету Цінхуа. Своє бачення китайської специфіки він сформулював у перші роки після приходу до влади нового керівництва КПК. Нова китайська модель, названа Дж. Рамо «Пекінським консенсусом», покликана замінити неоліберальний «Вашингтонський консенсус», який дискредитував себе в 1990-х рр. Останній включав заходи, які були запропоновані економістом Дж. Вільямсоном, спрямовані, насамперед, на те, щоб зробити економіку країн

Латинської Америки привабливою для американського капіталу. Проте модель виявилася непридатною для більшості країн, що її випробували. «Пекінський консенсус» зорієнтований, по-перше, на інновації, по-друге, на стійкий, збалансований і якісний розвиток, на соціальну рівність, по-третє, на національне самовизначення. Він надає соціальним змінам настільки ж великого значення, як і економічним (Berger, 2009). На відміну від «Вашингтонського консенсусу», він породжує багато абсолютно нових ідей і підходів, їх «витягують» зі зроблених уроків, пов'язаних зі знищенням культурної специфіки внаслідок глобалізації в інших регіонах світу.

На переконання Дж. Рамо, китайська модель надає більше можливостей індивідам. Індивідуалізм укорінений у китайській свідомості, що певним чином пояснює те, як сучасна китайська еліта, яка складається з самодостатніх чоловіків і жінок, які спираються на індивідуалістичну мораль, інтелектуальну й фізичну силу, зуміла витримати випробування останнього півстоліття й нині бачить перспективи розвитку країни.

У серпні 2005 р. в Китаї відбувся науковий симпозіум, спеціально присвячений «Пекінському консенсусу» і китайській моделі розвитку. Практично одночасно вийшли у світ ряд книг і безліч статей, на сторінках яких знайшли відображення різні погляди західних і китайських учених на даний феномен. Одні з них сприймають китайську модель позитивно, інші бачать у ній поряд із перевагами і недоліки, треті – майже виключно або головним чином негативні моменти (експлуатацію, поляризацію суспільства, екологічні катастрофи тощо). Ці треті часто протиставляють сучасній китайській дійсності епоху Мао Цзедуна, яка зображується ними, зазвичай, у «рожевому» світлі як втілення справжнього соціалізму.

Аналіз позицій китайських дослідників, які переважно позитивно оцінюють китайську пореформенну модель, можна умовно розділити на три групи у залежності від того, наскільки вони трактують її як національно специфічну, унікальну або ж, навпаки, як таку, що відображає глобальні тенденції розвитку й придатну для використання іншими країнами світу. Учені, представники першої групи, розглядають китайську модель такою, яка будучи національною, тісно пов'язана з глобальними процесами. Деякі з них ідуть ще далі, заявляючи, що китайська модель не тільки увібрала в себе весь передовий досвід, але й сама є блискучим завоюванням світової цивілізації та належить усьому людству, зберігаючи при цьому свої національні риси. Заради визнання вселенської значущості китайського досвіду, вони готові навіть потіснити на

другий план декларування її соціалістичного характеру. Інші науковці з цієї групи слідуєть традиційній денсяопінівській лінії: не вип'ячувати китайські досягнення, не протиставляти китайський досвід світовому. Національна модель – «так», претензія на універсальність – «ні». Тому сама дефініція «Пекінський консенсус» викликає у них відторгнення, бо іманентно вона передбачає конфронтацію з прихильниками «Вашингтонського консенсусу». На переконання експертів другої групи китайська модель розвитку більше зорієнтована на особливості країни, хоча теж не суперечить західному досвіду. Вона, на їхню думку, не претендує на всезагальну значущість, але корисна й навіть максимально придатна для багатьох країн, що розвиваються, і з цієї точки зору може стати для Китаю «м'якою політичною силою».

Нарешті, третє тлумачення характеру китайської моделі найближче до ідей Дж. Рамо: він повністю заперечує значимість західного досвіду для Китаю. Із відомим допуском можна сумарно ототожнити ці три основні позиції з підходами відомих китайських учених: першу – з поглядами Юй Кепіна, другу – з уявленнями Лі Пейліня й Чжан Вейвея, третю – з точкою зору Хуан Піна (Див. Berger, 2009).

За визначенням відомого китайського політолога, керівника Центру порівняльної політології та економіки при Управлінні перекладів ЦК КПК Юй Кепіна, стратегія модернізації Китаю в умовах глобалізації формує китайську модель, яка може бути використана й іншими країнами, що розвиваються. Дефініцію «Пекінський консенсус» як альтернативу «Вашингтонському консенсусу» він не сприймає. Вважає, що Китайська модель ще повністю не сформувалася. Головний її зміст полягає в тому, щоб активно й ініціативно брати участь у процесах глобалізації, одночасно зберігаючи власну специфіку й суверенність. Оскільки глобалізація несе для національної держави не тільки вигоди, але і втрати, то їхнє співвідношення залежить виключно від стратегічного вибору країни (Berger, 2009).

Дефініція «китайська модель (реформ)» позначається в науковій літературі як «Пекінський консенсус», «китайська економічна модель», «модель соціалістичної ринкової економіки у КНР», «модель змішаної планово-ринкової економіки з китайською специфікою» тощо (Merkulov, 2019, p. 317).

Формулювання цілей статті

Метою статті є концептуалізація «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу») у контексті економічного піднесення сучасного Китаю. Досягнення поставленої мети передбачає виконання завдання комплексного синтезного дослідження причин і сутності стрімкого економічного піднесення Китаю крізь призму «китайської моделі (реформ)» («Пекінського консенсусу»).

Виклад основного матеріалу дослідження

Упродовж останнього десятиліття стала помітною зміна структури глобальної влади. Ці процеси пов'язані, насамперед, із Китаєм, який прискорив своє піднесення до статусу наддержави і робить усе, щоб стати найбільшою економікою в світі. Слід зазначити, що з 2014 р. Китай вийшов на 1-ше місце у світі за часткою в світовому ВВП за ПКС (паритет купівельної спроможності, на 2020 р. – \$27 804,953 млрд) (World Economic Outlook Database, 2020), залишивши позаду США (частка у світовому ВВП за ПКС на 2020 р. – \$20 289,987 млрд, 2-ге місце в світі) (World Economic Outlook Database, 2020).

Нині, коли найсильніші демократії світу сконцентровані на власних внутрішніх проблемах (економічна нерівність, тероризм, пандемія коронавірусу, міграційна криза тощо), могутні авторитарні режими (насамперед, Китай) використовують глобальну кризу демократії для експорту власного не завжди демократичного впливу за кордон. Китай пропонує власну альтернативну модель ліберальній демократії. Проте за небувалими успіхами Китаю ховаються й глибокі проблеми. Китайська еліта перетворюється в закритий клас для самих себе. 50 найбагатших членів Всекитайських зборів народних представників разом «кошують» \$94700000000, що в 60 разів більше 50 найбагатших конгресменів США. Темпи зростання китайської економіки сповільнилися з 10 % до менш ніж 8 % і падають далі (особливо в контексті світової пандемії коронавірусу) (Bolezni demokracji, 2014). Це величезна проблема для політичного режиму Китаю, легітимність якого безпосередньо залежить від здатності забезпечувати перманентне економічне зростання.

Натепер КНР є однією з передових країн за розміром економіки, обсягом експорту та імпорту, прямих іноземних і зарубіжних інвестицій, золотовалютних резервів. За капіталізацією фондового ринку Китай посідає друге місце після США. Вагомим результатом політики уряду КНР стало входження китайського юаня до кошика резервних валют із 2016 р., а в 2018 р. – запровадження на Шанхайській міжнародній енергетичній біржі торгівлі нафтовими ф'ючерсами, номінованими в юанях (Drobotiuk, 2019).

За останні 40 років Китаю вдалося зробити якісний ривок: середньорічні темпи приросту ВВП у порівнянних цінах склали 9,5 %, реальний дохід на душу населення збільшився у 22,8 рази, а чисельність бідняків скоротилася на 740 млн осіб. Внесок у «світове економічне зростання» перевищив 30 %.

Із точки зору дипломатії за останні 40 років Китай став більш відкритим світу: загальний обсяг імпорту та експорту товарів збільшився у 198 разів, обсяг імпорту та експорту послуг виріс більш ніж у 147 разів, обсяг іноземних інвестицій перевищив 2 трлн. дол. Китай став країною з другою за величиною економікою світу, найбільшою індустріальною країною (Kitai otmechaet 40-letie politiki reform i otkrytosti, 2018).

Посилення ролі Китаю нині виглядає досить схожим із піднесенням у кінці XIX ст. США. Під керівництвом КПК економіка Китаю стала найбільшою у світі. Так, у 2019 р. частка валового внутрішнього продукту (ВВП) КНР у світовому ВВП становила 17,08 % (Simonov, 2021), хоча ще на початку XX ст. рівень економічного розвитку Китаю був дуже низьким. Цей високий показник КНР було досягнуто завдяки стратегії, розробленій Ден Сяопіном і спрямованій на проведення масштабних економічних реформ, а також політики «відкритості» країни, яка допомогла Китаю зайняти лідируючі позиції у світі. Основними компонентами цієї стратегії є аграрна реформа, згідно з якою селяни отримали додаткові права на ведення господарства й реалізацію виробленої ними продукції, надання прав користування землею, яка не може продаватися, заохочення приватного підприємництва, особливо в торгівлі та сфері послуг, залучення іноземного капіталу й розвиток експортного виробництва, створення спеціальних економічних (експортних) зон із розвинутою виробничою інфраструктурою й податковими пільгами, державний контроль над фінансами, великими підприємствами, транспортом і зв'язком. Завдяки цьому, середні темпи зростання ВВП Китаю сягають близько 9,8 %. І хоча в період світової фінансової кризи 2008 р. вони опускалися до 8,7 %, проте це виявилось набагато кращим показником, ніж в інших країнах світу. У 2019 р. КНР вже перетворилася в другий після США «полюс» світової економіки, і якщо існуючі тенденції збережуться, то до 2030 р. вона може стати найбільшою економікою світу (Sovremennyy Kitai i ego rol v mirovoi ekonomike, 2017).

Для досягнення цієї генеральної мети країна реалізує супутні завдання, включаючи розширення ринків збуту й набуття нових партнерів і джерел сировини, експорт високоякісної наукомісткої продукції й підвищення рівня життя громадян на основі швидких темпів зростання економіки. До 2050 р. влада Китаю планує побудувати суспільство «благоденства», рівень життя в якому зрівняється з показниками розвинених країн світу. Тому в КНР приділяють значну увагу розвитку автомобілебудування, текстильної й нафтохімічної промисловості, виробництва якісного обладнання побутового призначення, суднобудівництву, розвитку електронної інформатики і логістики, розширенню експорту китайських товарів. КНР активно бере участь

у створенні «вільних економічних зон» з міжнародними структурами (наприклад, з АСЕАН (Асоціація держав Південно-Східної Азії)), здатних конкурувати з NAFTA (Північно-американською зоною вільної торгівлі). Розвитку цих зон у Китаї сприяють як об'єктивні чинники – чисельність населення, що перевищує 1,4 млрд осіб (для КНР характерний надлишок робочої сили), сприятливе географічне розташування (вихід до моря, наявність сучасних портів, м'які кліматичні умови у багатьох регіонах країни, наявність багатьох видів природних ресурсів), так і суб'єктивні – юридичні гарантії для іноземного капіталу й пільги для нього, що обумовлює зростаючий приплив іноземних інвестицій в економіку КНР (Smitienko, 2012). Тому добробут населення Китаю неухильно зростає, змінюються і його темпи у плані доходів на душу населення. У кінці 2017 р. цей дохід склав 8,5 тис. дол. на людину, що свідчить про значне поліпшення добробуту жителів КНР, але в порівнянні з середнім річним доходом у США, що перевищує 47 тис. дол. (Mogozov, 2020, р. 85), – це досить низький результат, і Китаю є до чого прагнути у майбутньому. Тому керівництво КНР вважає за необхідне продовжувати «політику відкритості» країни, що дозволить їй глибше інтегруватися в світову фінансово-економічну систему. Експерти вважають, що цьому сприятимуть такі чинники як подальша лібералізація економіки і фінансового сектора, продовження державного інвестиційного стимулювання економічного зростання країни, підвищення конкурентоспроможності китайської продукції на світових ринках. Натепер у всіх країнах світу можна придбати якісні товари китайського виробництва, а великі транснаціональні компанії активно розміщують свої виробництва в КНР через дешевизну китайської робочої сили.

Нинішній Китай – це не тільки разючі кількісні показники економічного розвитку, а й щораз вищі якісні індикатори, зокрема – якість життя, освіти, людського розвитку, інфраструктури тощо. КНР знайшла «блакитні океани» для здійснення інноваційного та технологічного прориву: штучний інтелект, дослідження космосу, альтернативна енергетика, новітні матеріали й робототехніка. Про це свідчать лідерські позиції КНР у глобальних рейтингах (Drobotiuk, 2019). Досвід китайських реформ можна розглядати як досвід безболісного переходу від планової до ринкової економіки, вихід на траєкторію високих темпів економічного зростання, який триває вже більше 30 років.

Відмінною рисою розвитку КНР у 2014–2015 рр. стало зниження темпів економічного зростання в порівнянні з попереднім періодом. На цій підставі багато експертів на Заході заговорили про кінець «китайського дива», про те, що Китай потрапив у «пастку середніх доходів» і взагалі про неминучу економічну кризу китайської економіки у найближчій перспективі, про її «жорстку посадку». Однак об'єктивний аналіз фахівцями підсумків 2014–2015 рр. і макроекономічних показників китайської економіки свідчить про інше. Як і раніше, незважаючи на певне зниження надзвичайно високих темпів приросту ВВП, ці показники виявилися помітно вищими, ніж у середньому по світу, у США, країнах Західної Європи та Японії (Ostrovskii, 2016, pp. 43–44).

Суто економічними показниками стрімкого зміцнення позицій Китаю на світовій арені традиційно називають: 1) значний обсяг інвестицій в інноваційний бізнес (як внутрішніх, так і зовнішніх), 2) велику кількість дешевої робочої сили, до того ж дисциплінованої та відповідальної, 3) експортну експансію. Це забезпечило не тільки зростання економіки, але й вирішення низки соціальних проблем: від реформи освіти до подолання бідності й безробіття. Проте найпереконливішим бачиться вплив науково-технічної модернізації як основи китайського економічного дива. Доречно стверджувати, що інновації в науково-технічному ключі стали для китайської держави національною ідеєю. Такий системний підхід включає якісно новий підхід до фінансування науки та освіти, створення ринкового, конкурентного середовища у сфері науково-технічних розробок і винахідництва.

Загальна картина стратегії правлячої Комуністичної партії Китаю включає в себе такі чинники: 1) невинну глобальну експансію китайських державних медіа підприємств (новинного агентства Сінхуа, щоденної газети Женьмінь Жибао, центрального телебачення), які, на відміну від BBC, CNN чи Deutsche Welle, пропонують оптимістичний погляд на Китай, його уряд і наміри, 2) розширення Інститутів Конфуція та інших ініціатив, спрямованих на сприяння вивченню китайської мови і культури (у т.ч. все активніше і в Україні), у той же час пропагуючи політичні погляди китайської держави, 3) зростання зусиль, спрямованих на проникнення в кінематограф, медіа та інформаційні компанії США, 4) стрімке розширення китайської власності на великі площі сільськогосподарських угідь, критичні галузі промисловості та інфраструктури у світі, 5) непрозора фінансова підтримка американських установ та окремих осіб, які займаються дослідженням Китаю.

Перспективне лідерство Китаю інституційно закріплено в стратегії розвитку країни «Зроблено в Китаї 2025» (McBride, Chatzky, 2019) (J. P. Morgan Perspectives, 2019), в якій запропоновано 10-річний план прискорення

4-ї індустріальної революції на базі новітніх комп'ютерних, комунікаційних, мережових глобальних технологій, результатом реалізації якої має стати світове лідерство Китаю у глобальному високотехнологічному виробництві. Стратегія «Зроблено в Китаї 2025», ухвалена в 2015 р., передбачає прискорений розвиток високотехнологічних виробництв, насамперед, електричних та електронних машин (й ін. енергетичних механізмів), інформаційних і телекомунікаційних технологій наступних поколінь, робототехніки і штучного інтелекту. Передбачається посилення національної економіки на основі оновлення технологічності в аграрному секторі, аерокосмічній і морській інженерії, біомедицині, високошвидкісній інфраструктурі тощо. У 2015 р. також було ухвалено ініціативу «Інтернет Плюс» (Internet Plus), згідно з якою передбачається діджиталізація провідних секторів економіки і формування інтегрованої інтелектуальної екосистеми до 2025 р. (Pasquier, 2015).

Виконання КНР поставлених завдань, на переконання багатьох оглядачів, може створити загрозу для світового розвитку загалом, порушення цивілізаційних норм, обмеження інноваційних та інвестиційних процесів тощо. Експансійна політика Китаю містить у собі високі ризики. Йдеться не про торговельні послаблення, а, перш за все, про боргове навантаження, яке вже невдовзі може стати не стільки національною, скільки глобальною проблемою. Хоч офіційно борг Китаю незначний – близько 50 % ВВП, проте швидкість його нарощування і його «державно орієнтована» структура визначають високі ризики для фінансової й банківської стійкості. Боргові ускладнення в Китаї мають ще одну важливу складову. Для підтримки високої економічної динаміки, окрім широкого державного фінансування, з початку 2018 р. була започаткована, а надалі прискорилося емісія т. зв. спеціальних регіональних облігацій, основним призначенням яких є фінансування витрат на інфраструктурні проекти (Iurchyshyn, 2019, pp. 28–29). Борг Китаю – новий феномен, у рамках якого уряд, центральний банк і державні підприємства країни виступають одночасно й кредиторами, і позичальниками, що співіснують в умовах посилення тенденцій до відтоку капіталів. Тому, підтримання високих темпів економічного зростання є необхідною умовою макроекономічного (торговельного, валютного, боргового) збалансування Китаю, і водночас інструментом відвернення глобальної кризи.

«Супроводжувати» стратегію «Зроблено в Китаї 2025» і спробувати знизити фінансові ризики через розширення реального сектору покликана Ініціатива «Один пояс, один шлях» («One belt, one road») (ОПОШ)

(Izhu, Avdokushin, 2019). Згідно з деклараціями партійно-державного керівництва Китаю, вказана ініціатива спрямована на інфраструктурний розвиток, що дозволить ширше й ефективніше залучити країн-партнерів до торгівлі та інвестицій, обсяг яких упродовж 2015–2030 рр. оцінюється в \$26 трлн (Iurchyshyn, 2019, р. 29), прискорити їхню економічну динаміку. Загалом, очікується, що Ініціатива різною мірою охопить 125 переважно азіатських висхідних країн, в яких формується близько 37 % світового ВВП (Iurchyshyn, 2019, р. 29–30). Проте, як стверджують експерти, ситуація виглядає далеко неоднозначною. Якщо 3–4 роки тому у ставленні до Ініціативи домінували позитивні мотиви, то нині ситуація кардинально змінилася. Незважаючи на наполягання Китаю на тому, що анонсована Ініціатива має виключно економічний зміст перетворення країни на високотехнологічне середовище, низка розвинутих країн (насамперед, США) убачають у стратегії високі ризики для світової конкуренції, економічної безпеки, світового розвитку загалом (McBride, Chatzky, 2019). Йдеться про те, що Китай у питаннях інвестицій, інтелектуальних прав власності, захисту власності, кібербезпеки дотримується дискримінаційної стимулюючої політики, яка може шкодити національній безпеці інших країн.

Так, у 2016 р. Китай посилив обмеження на експорт капіталу, однак у частині інвестування проєктів Ініціативи жодних обмежень не відбулося. Активне залучення країн Центральної Азії, багатих на сировинні ресурси, у сферу економічного, а надалі й політичного впливу Китаю, полегшить вирішення завдання енергетичної безпеки для Китаю, проте послабить можливості країн регіону до незалежного конкурентного розвитку. У 2018 р. обсяг інвестицій Китаю у сфери енергетики, транспорту й нерухомості склав близько 80 % усіх інвестицій Китаю у проєкти, пов'язані з Ініціативою (Iurchyshyn, 2019, р. 30). Експерти небезпідставно зазначають, якщо початково розвинуті країни розглядали Ініціативу як експансійний проєкт Китаю на висхідні ринки Європи та Азії, то останніми роками, у т.ч. з врахуванням стратегії «Зроблено в Китаї 2025», її сприйняття змінилося. США та інші розвинуті країни світу вказують на зростаючі ризики Ініціативи для багатонаціональних економічних союзів, перерозподілу геостратегічного поділу сфер впливу, глобального впливу на високотехнологічні виробництва й права інтелектуальної власності – сфери, де зміцнюватиметься домінування Китаю, а висхідні країни дедалі більше (спочатку на економічній основі) потраплятимуть у залежність від нього. Тому низка розвинутих країн на чолі з США вже вишукує конструктивні альтернативні інфраструктурні проєкти і можливості їхнього фінансування, щоб фінансово підтримати національні компанії в інфраструктурних проєктах, а також посилити зацікавленість

висхідних країн, які є учасниками або потенційними учасниками Ініціативи, саме в проєктах, що фінансуються розвинутими країнами.

У нинішніх умовах посилення геополітичних протистоянь між Китаєм та іншими великими розвинутими країнами світу є високою вірогідність використання Китаєм отриманого через інфраструктурні проєкти економічного впливу на внутрішню і міжнародну та оборонну політику країн, залучених до Ініціативи. Одним із напрямів посилення економічної «прив'язки» стає надання Китаєм кредитів з умовою їхнього використання на придбання китайських капітальних товарів (техніки, механізмів, технологій тощо). Розраховуватися за надані кредити країнам часто пропонується енергетичними чи сировинними товарами за пільговими цінами. У таких випадках кредитор не лише сповна повертає надані кредити, але й стимулює власне виробництво та отримує за це необхідну товарну масу. Таке розростання конфліктних сфер поширюється й на інституційну спроможність. Адже висока економічна динаміка висхідних країн, яка, з одного боку, ніким не заперечується й розглядається як вагомий чинник глобального зростання, з іншого – демонструє дуже суперечливі суспільні, соціальні, екологічні результати, спонукає до ширшого перегляду складових сучасного світу.

Китайські інвестиції, зокрема в Україні, здійснюються здебільшого державними підприємствами і в державні компанії, мають не лише комерційні, а й політичні цілі. Так, китайська державна компанія «CNBM» стала власницею найбільшої частки в галузі відновлюваної енергетики за борги. А завдяки поглинанню міжнародної корпорації «Noble Agri» китайська компанія «COFCO», теж державна, стала одним із найбільших інвесторів в інфраструктуру в українській сільськогосподарській галузі. Експерти наголошують, що китайський капітал повинен бути під пильною увагою (історія з АТ «Мотор Січ» є тому яскравим підтвердженням) (Kytaiski investytsii v Ukrainu zrosly v 5 raziv z 2016 roku).

Зростання Китаю, Індії, інших великих висхідних країн позначається на посиленні їхнього глобального впливу на світові процеси. З іншого боку, економічне й фінансове послаблення розвинутих країн, політичні розчарування в їхній спроможності й надалі виконувати головну роль у просуванні й забезпеченні демократії, свободи, справедливості, рівності, означають зниження спроможності розвинутих країн світу підтримувати глобальне цивілізаційне лідерство. Усе частіше йдеться про закінчення глобальної ери ліберального світового порядку (Western liberal world order).

Нерідко звучать думки про те, що «стара» сімка політично та економічно найсильніших країн (США, Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, Японія й Канада) послідовно й упевнено витісняється з глобальних процесів «ноюю» сімкою (Китаєм, Індією, Бразилією, Російською Федерацією, Індонезією, Мексикою й Туреччиною) (Ding Yuanhong, 2019, p. 38–46).

Розпочата в 2018 р. торговельна війна між США і Китаєм не обмежується лише питаннями торгівлі між двома країнами чи завданнями зменшення торговельних дисбалансів. Вона є одним із елементів світового глобального перерозподілу сфер впливу між визнаним світовим лідером США і високодинамічним інноваційним Китаєм, який небезуспішно намагається стати не менш впливовим актором сучасності. Хоча простір торговельної війни широкий, проте реально головні суперечності сконцентровані в сфері технологій та інновацій (насамперед, інформаційно-комунікаційних), сферах, де ще до недавнього часу глобально домінували США. Упродовж останніх десятиліть саме Китай активно й наполегливо залучав і реалізовував технологічні досягнення розвинутих країн, що стало одним із напрямів створення й розвитку власної технологічної ніші як складової глобального технологічного лідерства (Iurchyshyn, 2019, p. 13).

Найбільшу загрозу для США становлять нинішні зусилля одного з найбільших і найнепрозоріших бізнесових конгломератів Китаю – HNA (HNA Group Co., Ltd. – китайський конгломерат компаній зі штаб-квартирою в Хайкоу (Хайнань)). Заснований у 2000 р., натепер він займається діяльністю в сфері комерційних авіап перевезень, нерухомості, фінансових послуг, туризму, логістики, інших сферах промисловості, спрямованих на створення в Нью-Йорку благодійного фонду, який безпосередньо фінансуватиме різноманітні «добродійні» заходи у США. Із активами у 18 млрд дол. цей фонд, ресурси якого походять, як припускає багато спостерігачів, від правлячої Комуністичної партії Китаю, буде другою за величиною фундацією в США, яка виділятиме майже млрд. дол. на рік, щоб просувати широку мережу дружніх суспільних зв'язків із найпотужнішою диктатурою у світі (Diamond, 2017).

Стрімке зростання з середньорічними темпами 11 % китайської економіки у період від вступу країни до СОТ у 2001 р. до глобальної світової кризи 2008 р. відбувалося, насамперед, завдяки реалізації інвестиційно-експортної моделі в умовах низької вартості внутрішньої робочої сили. Навіть на кінець другого десятиліття ХХІ ст. рівень заощаджень Китаю у структурі формування ВВП перебував на рівні 50 %, що є значимим фактором подальшої інвестиційної експансії, утримання високих темпів зростання економіки. У результаті, якщо в 2000 р. ВВП Китаю (\$1,2 трлн) складав менше 12 % ВВП США (\$10,3 трлн), то в 2017 р. це співвідношення перевищило 63 %, і частка

ВВП Китаю в світовому виробництві сягнула 15,2 % глобального показника (World Bank Indicators). За підрахунками Світового банку, в 2020 р. ВВП Китаю складав уже \$14,72 трлн. (\$8405 на душу населення) (ВВП Китаю...), а США – \$20,94 трлн (\$53749 на душу населення) (Економіка SShA. Statistika onlain, 2018).

Вдало реалізована інвестиційно-експортна модель розвитку Китаю закладає міцний потенціал для довгострокового його зростання, проте й посилює макроекономічні дисбаланси на зовнішніх ринках (нарощування надлишку в торгівлі з головними партнерами, насамперед, США), внутрішніх ринках (низькі стимули для поповнення споживчих ринків), призводить до швидкого здорожчання робочої сили, що може мати негативні наслідки для конкурентоспроможності національних виробництв, зростання ризиків послаблення темпів економічного розвитку.

В останнє десятиріччя ХХ ст. одним із вирішальних факторів стрімкого економічного зростання Китаю (і світової економіки загалом) було утворення нової світової структури, яка отримала назву Кимерика (Китай+Америка), з фінансовим центром у США і виробничим – у Китаї. Завдяки їй упродовж двох десятиліть підтримувалося глобальне стійке економічне зростання й забезпечувалися високі прибутки для ТНК. Така структура була «протиленною» моделі глобалізації ХХ ст.: якщо раніше капітал рухався переважно з розвинутих країн до «периферії» (до висхідних країн), то в моделі Кимерики країна, що розвивається, «периферія» (Китай), стала місцем концентрації заощаджень (у т.ч. завдяки розширенню виробництва та експорту), а споживання товарів і капіталів відбувалося у найбільшій економіці світу – США. Характерними особливостями функціонування Кимерики (які приносили взаємні вигоди обом країнам) були: по-перше, висока геоекономічна значимість цієї структури – у Кимериці створювалася третина світової продукції, забезпечуючи 50 % глобального економічного зростання, по-друге, східні «кимериканці» (Китай) формували значні заощадження, західні «кимериканці» (США) переважно їх витрачали. При цьому значні заощадження Китаю стримували американські процентні ставки, забезпечуючи доступ до дешевих ресурсів. Як наслідок, дешевий кредит у США забезпечував високоприбуткову діяльність корпорацій не лише в Китаї, але й у США, по-третє, китайський дешевий імпорт для США слугував важливим джерелом високого рівня споживання з одночасним стримуванням інфляції в США, по-четверте, значна пропозиція робочої сили у Китаї стримувала зростання

заробітної плати у країні, що забезпечувало додаткові конкурентні переваги для розширення виробництва. Проте, саме в розширенні вказаних вигод і ховалася «пастка» для глобальних фінансів, і для світової економіки загалом. Чим більше Китай кредитував США, інвестуючи отримані від експорту ресурси в активи США, тим більше США готові були «приймати» дешеві ресурси. Саме Кимерика стала однією з головних складових буму кредитування, розширення випуску державних цінних паперів, упровадження нових фінансових похідних, які приховано «накопичували» ризики (Iurchyshyn, 2019, pp. 23–24).

Останніми роками експерти відмічають чергове оновлення глобальних перерозподілів при помітному зростанні значимості висхідних країн (насамперед, Китаю) для забезпечення стійкого глобального розвитку у виробленні світового валового продукту, розширенні торгівлі між висхідними країнами, стрімкому зростанні внутрішніх споживчих ринків, зменшенні їхньої залежності від ринків розвинутих країн світу.

Подальший розвиток Китаю, який вже має значний виробничий і промисловий потенціал, залежатиме від того, наскільки країні вдасться акумулювати людський, насамперед, інтелектуальний капітал. Сьогодні є аксіоматичним твердження про існування безпосереднього взаємозв'язку між економічним зростанням, продуктивністю праці, якістю знань та інтелектуальним рівнем населення. За останні два десятиліття XXI ст. Китай стрімко розширив фінансування в наукові дослідження і впровадження (R&D), збільшив чисельність фахівців найвищої кваліфікації, посилив зорієнтованість державної політики у економіку знань. Поряд із цим, відбувається випереджаючими темпами активне залучення й використання іноземної інтелектуальної власності. Якщо у 2005 р. США сплатили, переважно через ліцензійні угоди, іноземним державам за використання інтелектуальної власності (патентів, торговельних марок, виробничих процесів, франчизи та ін.) \$25,6 млрд, Японія – \$14,7 млрд, а Китай – «лише» \$5,3 млрд, то в 2018 р. при сплаті США \$53,8 млрд., сплати Китаю досягли \$35,8 млрд. (зростання в 7 разів), суттєво випередивши Японію – \$21,7 млрд. Причому як США, так і Китай останніми роками за таке використання сплачують приблизно однакову й достатньо стали частку власного ВВП – 0,2–0,25 % (Iurchyshyn, 2019, p. 41).

Хоча Китай широко інвестує в привабливі галузі в різних країнах, проте натепер найбільша активність китайських інвестицій зосереджена в технологічному секторі – у 2016 р. інвестиції Китаю в указаний сектор перевищили \$24 млрд., причому значна частина коштів була спрямована на поглинання компаній розвинутих країн, у т.ч. відомих. Така політика повністю співвідноситься зі стратегією «Зроблено в Китаї 2025», у рамках якої

злиття й поглинання розглядаються як важливий інструмент зміцнення китайських виробничих мереж, у т. ч. за кордоном (Amighinied, 2019).

Хоча Китай суттєво наростив відкрите залучення інтелектуальних продуктів, проте ще не може претендувати на роль інтелектуального й технологічного лідера, насамперед, у частині створення продуктів інтелектуальної власності. Визнається, що вказане спрямування на інтелектуалізацію – лише один, хоча й вагомий, чинник формування глобального лідерства. Невід’ємними є «симетричні» потреби інституційних і суспільних змін, посилення вигод соціальної політики і соціального захисту населення (що вимагає значного часу й високого рівня фінансування в гуманітарні сфери). Тому слід очікувати, що найближчими роками фінансування загалом (у т. ч. через залучення ПІІ (розрив між експортом та імпортом)) у гуманітарні сфери стрімко розширюватиметься, що, можливо, зменшить промислову динаміку, однак посилить «сучасність» китайського суспільства.

Нині визначальними, як вказують експерти, є ризики посилення суперечностей між США і Китаєм, що «розхитують» глобальне макроекономічне та інституційне середовище (Efremenko, 2020). Інституційні втрати, що супроводжуватимуть економічні, зокрема, послаблення СОТ та інших світових організацій, не лише спричинять і посилять глобальні макроекономічні дисбаланси, але й помітно негативно вплинуть на добробут більшості населення вже в короткостроковій перспективі.

Експерти небезпідставно прогнозують, що посилення напруженості між двома найбільшими країнами у торговельній сфері невдовзі прискорюватиме тенденцію до поширення конфліктності й на інші економічні сфери, а також провокуватиме переростання конфліктності в конфронтацію політичну, що формує цивілізаційні ризики загалом. Тому на сучасному етапі важливим бачиться максимальне зниження ризиків розширення подальших протистоянь, уникнення США (міцною розвинутою економікою) і Китаєм (динамічною зростаючою економікою) т. зв. «пастки Фукідіда» (Iurchyshyn, 2019, p. 49).

Нинішнє протистояння КНР з США, яке багато хто з експертів вважає торговельною війною, насправді має глибше підґрунтя. Адміністрація Президента США Д. Трампа, чітко усвідомлюючи небезпеку втрати технологічного лідерства в найближчі десятиліття, намагалася розірвати (чи принаймні блокувати) ті виробничі ланцюги, де залежність американських компаній від китайських виробників є значною. Проте низка американських

гігантів, зокрема, таких як Apple, Dell та Hewlett Packard, виступили з критикою збільшення імпорتنних тарифів на низку китайських товарів, оскільки це призвело б до зростання цін на продукцію вже згаданих компаній, бо компонентна база для них виготовляється саме в Китаї.

Нині акцент робиться на розвитку окремих секторів, які вважаються пріоритетними і потребують значних обсягів інвестицій, і знову ж таки, у контексті розширення глобальної економічної влади Китаю (Khun, 2017; McBride, Chatzky, 2019). Зокрема, Китай активно намагається розширити сферу своєї монетарної влади. Понад 50 % некитайських підприємств використовують юань для платежів за межами Китаю: у Сингапурі – 74 %, Південній Кореї – 59 %, зоні євро – 58 %, Великобританії – 57 %, Північній Америці – 54 % (Salikhova, Sheludko, 2019, p. 168). Такі компанії як «Daimler», «Ford» і «General Motors», застосовують юань як другу найвикористовуванішу валюту (Long). Значний прогрес досягнуто Китаєм у напрямі інтернаціоналізації юаня (включення його з 01.10.2016 р. у кошик резервних валют МВФ).

Завдяки послідовній і масштабній промисловій політиці за останнє десятиліття в Китаї вдалося якісно змінити промислову базу, «виростити» потужні національні високотехнологічні бренди (Meizu, ZTE, Huawei та ін.). У 2018 р. Huawei зайняв домінуючі позиції на світовому ринку виробників обладнання для інфраструктури мобільного зв'язку (31 %), ринкова ніша ZTE склала 11 %. Уряд КНР поставив за мету знизити залежність від імпорту основних компонентів і матеріалів. Влада КНР планує підвищити конкурентоспроможність промисловості за рахунок реалізації інноваційних проєктів у рамках Програми «Зроблено в Китаї 2025». Для цього було виокремлено 10 пріоритетних напрямів, зокрема: сількогосподарське машинобудування, транспортне й силове обладнання, транспортні засоби на нових видах енергії. Для стимулювання підприємницької активності на урядовому рівні було прийнято рішення про зниження податкового навантаження: з 01 квітня 2019 р. ПДВ для промисловості знизили з 16 % до 13 %, було зменшено тарифи на залізничні перевезення, спрощено критерії отримання певних податкових пільг (Salikhova, Sheludko, 2019, p. 169).

Віднедавня серйозними труднощами на шляху розвитку китайської економіки як «глобальної фабрики з виробництва товарів» стало зниження світового попиту на її продукцію. Каталізатором стала епідемія коронавірусу, яка охопила країну на початку 2020 р. і справила негативний вплив на національне господарство Китаю: різко знизилися його доходи в сфері туризму й торгівлі, багато підприємств призупинили роботу через побоювання перед епідемією, ряд країн світу відмовилися купувати продукцію з КНР і т. ін.

Головною зовнішньою проблемою КНР є наростаюче геополітичне й економічне протистояння з США не тільки в Азійсько-Тихоокеанському, а й в інших регіонах. Факти протиборства, що загострилося між двома країнами, свідчать про появу нових моментів в їхніх відносинах: статус КНР як конкуруючого партнера США був змінений Вашингтоном на статус геополітичного суперника, протиборство з яким в економічній сфері може розповсюдитись і на інші сфери, тісні торговельно-економічні зв'язки і величезні обсяги взаємного товарообігу більше не є гарантією того, що розбіжності не переростуть у гострий конфлікт, де торговельні суперечки стають важелем обопільного політичного тиску. При цьому китайське керівництво розуміє, що повноцінне суперництво з США в дусі холодної війни зведе нанівець успіх реалізації цілей розвитку країни (Stepanov, 2019, pp. 83–97). Тому 15 січня 2020 р. сторонами було підписано угоду про першу фазу торговельної домовленості між КНР і США. Відповідно до неї, Китай погодився збільшити закупівлі американської продукції на 76,7 млрд дол. упродовж першого року й на 123,3 млрд. дол. упродовж другого року дії угоди. І, не дивлячись на існуючі розбіжності з Вашингтоном щодо питань торговельного дефіциту США й курсу китайського юаня, ступеню прозорості військових витрат Китаю й ін., Пекін намагається вибудувувати з США такі відносини, які базувалися б на «загальних стратегічних інтересах» обох країн (Mikheev, 2008). Серед іншого, це пов'язано з тим, що Китай, як і раніше, залежить від здатності американських споживачів купувати його товари, а також від сучасних технологій США в ключових для китайської економіки сферах. США, в свою чергу, залежать від Китаю в ряді ключових сфер, починаючи від дешевих споживчих товарів і закінчуючи величезними кредитними зобов'язаннями перед КНР.

Проте, російський фахівець М.Орешкін вважає, що угода між США й КНР – «це міна уповільненої дії, яка приведе до їхніх спорів на світовому ринку в майбутньому» (Oreshkin uvidel riski dlia mirovoi trgovli v sdelke mezhdou SShA, 2020). Зокрема, це пов'язано з тим, що на початку XXI ст. почастишали випадки «вторгнення» сусідніх та інших країн світу у «споконвічно» китайські моря (йдеться про Японію, В'єтнам, Корею, США), а слідом за ними й інші актори нарощують у них свою присутність. Для цього вони розширюють технологічну й фінансову допомогу прибережним країнам в освоєнні морських нафтогазових ресурсів, отримуючи за це не тільки економічну вигоду, але й знаходячи можливість впливу на геополітичну ситуацію в АТР.

Уже понад 200 іноземних компаній мають права на оренду акваторій Південно-Китайського моря, де вони добувають нафту, річний видобуток якої натеper перевищує 50 млн. тонн, що можна порівняти з річним виробництвом найбільших китайських нафтопромислів у Дацині (Mogozov, 2020, p. 87).

Слід зазначити, що на початку XXI ст. Європа розглядала Китай як носія глобального виклику існуючому світовому порядку, оскільки його модель розвитку могла «затмарити» західну ліберально-демократичну ринкову модель. Але в подальшому ставлення до КНР з боку європейських країн стало змінюватися у позитивний бік. Так, зокрема Великобританія розглядала перспективи китайської участі в будівництві британської АЕС, відбувалося постійне зростання британського експорту в Китай, а також приплив китайських технологій та інвестицій у програму промислового відродження північних регіонів Великобританії. Натепер від цих перспектив мало що залишилося: китайські інвестиції обмежилися в основному британськими логістикою й нерухомістю, будівництво АЕС, швидше за все, буде припинене, а товарні потоки і технології скорочуються. Останні опитування показують, що в Британії вже 60–80 % респондентів не довіряють Китаю. Заборона участі Huawei в розвитку 5G стала логічним продовженням наростаючої недовіри усередині країни і тиску з боку північноамериканських партнерів. У багатьох країнах ЄС ще залишаються надії на можливі вигоди від торгівлі та китайських інвестицій. З іншого – усе гостріше постають проблеми національної безпеки, витоку технологій, порушень авторського права й зростаючого торгового дефіциту – тут європейські претензії до китайської сторони практично не відрізняються від американських (Martyunenko, 2020).

Навесні 2019 р. відбувся візит Голови КНР Сі Цзіньпіна до кількох країн Євросоюзу, які Китай розглядає як своєрідний «супермаркет» можливостей у справі реалізації свого глобального проєкту «Один пояс, один шлях» (ОПОШ), в інтересах якого КНР створює в країнах Центральної та Східної Європи економічну й фінансову інфраструктуру. І все ж приплив китайського капіталу в країни цього регіону незначні в порівнянні з фінансовими вливаннями самого ЄС. Зважуючи ризики співпраці з КНР, у європейському суспільстві наростає недовіра до Китаю.

Одна з проблем держав, що приєдналися до проєкту «Один пояс, один шлях», полягає в тому, що згідно з умовами контрактів вони повинні брати кредити у китайських банків, щоб розплачуватися з китайськими ж підрядниками. Це призводить до того, що країни-учасниці поступово перетворюються в боржників Китаю (Areddi, 2018). Отже, ініціативу зі створення ОПОШ можна розглядати як концепцію глобалізації з китайською специфікою, реалізовану шляхом експансії КНР у зарубіжні країни.

Ця концепція виходить з обліку високої норми накопичення, властивої Китаю, і поширеної для КНР практики безліцензійного запозичення зарубіжних технологій для створення в країні високотехнологічної продукції, яка далі експортується за кордон. Крім цього, використовуються інші «важелі» зовнішньої експансії КНР, що дає їй можливість виграти час для переходу до сучаснішої моделі національного розвитку, створюючи умови для втілення китайської версії глобалізму під гаслом «будівництва співтовариства єдиної долі людства». Для цього проєкт ОПОШ постійно наповнюється новим геоекономічним змістом при одночасному фокусуванні на досягнення внутрішньоекономічних цілей Китаю (Izhu, Avdokushin, 2019).

Особливістю економічної моделі Китаю можна пояснити швидке відновлення після ковідної кризи 2020 р. Відновлення економіки КНР пов'язують зі зростанням промислового виробництва, яке одержало державну підтримку. У четвертому кварталі 2020 р. воно зросло на 7,1 % проти 5,8 % у третьому кварталі. Також експерти пояснюють позитивні економічні показники зростанням експорту та успішною боротьбою з пандемією. Вони прогнозують, що друга за величиною економіка світу буде стимулювати глобальне зростання й зможе перевищити ВВП США на два роки раніше, ніж очікувалося – у 2028 р. (Klimenteva, 2020).

Аналізуючи вказані тенденції, дослідники відмічають, що китаїзована модель конвергенції несе в собі серйозні загрози. Згідно з теорією «історичних хвиль», уперше запропонованою Е. Тоффлером у книзі «Третя хвиля» (1980), яка отримала розвиток у пізніших джерелах, сучасна людська цивілізація проходить у своєму розвитку ряд етапів/укладів: 1) «аграрне суспільство», 2) «індустріальне суспільство», 3) «постіндустріальне суспільство» або «суспільство знань/інформації». Згідно з названою теорією, у XXI ст. людство опинилося перед лицем «четвертої» і навіть «п'ятої хвилі» історичного прогресу, сутність яких полягає в усвідомленні й урахуванні біологічного, а точніше, – біоекологічного фактора в багатьох сферах людської життєдіяльності. Нині в науковій літературі йдеться й про «шостий уклад», в якому піднімаються на нову висоту сфери біотехнологій (включаючи безпечну генну інженерію), інформаційно-когнітивних технологій, «зеленої» енергетики та інших галузей знань, у т.ч. гуманітарних, безпосередньо пов'язаних із забезпеченням дружнього людині не лише природного, суспільного, а й виробничого середовища. Цей уклад покликаний поступово змінити «четвертий» (двигуни внутрішнього згорання),

«п'ятий» (мікроелектроніка), інші «морально застарілі» уклади. Головним недоліком китаїзованої моделі конвергенції стала принципова недооцінка новітніх явищ в історії розвитку людства, таких як теорія й практика «постконвергентних» біостратегії, біоменеджменту, біоекономіки, біополітики, біокультури, біодипломатії й ін. (Merkulov, 2019, p. 320).

Поряд із цим, за оцінкою відомого російського китаєзнавця В.Портякова, «збереження Китаєм власної системи ціннісних орієнтацій, і насамперед, доповнення завдання модернізації продуктивних сил завданням будівництва високорозвиненої духовної культури, вигідно відрізняє Китай від багатьох інших країн, які також стали на шлях ринкової трансформації», і «головне завдання, що стоїть перед Китаєм у справі коригування нинішньої моделі економічного розвитку країни, полягає в завершенні стратегічного повороту... до переважно інтенсивного, менш ресурсоемного та екологічно ощадного типу економічного зростання» (Portiakov, 2018, pp. 196–197).

Висновки

Упродовж останнього десятиліття XXI ст. структура глобальної влади помітно змінюється, і ці процеси пов'язані, насамперед, з Китаєм, який прискорив свій підйом до статусу наддержави, та робить усе, щоб стати найбільшою економікою в світі. Високий показник економічного зростання КНР досягнуто завдяки стратегії, розробленій Ден Сяопіном і спрямованої на проведення масштабних економічних реформ, політики «відкритості» країни, яка допомогла Китаю зайняти лідируючі позиції в світі.

Підводячи підсумки аналізу сучасного економічного становища Китаю в світі й перспектив його розвитку в XXI ст., можна зробити такі висновки. По-перше, дефініція «китайська модель (реформ)» позначається в науковій літературі як «Пекінський консенсус», «китайська економічна модель», «модель соціалістичної ринкової економіки в КНР», «модель змішаної планово-ринкової економіки з китайською специфікою» і т. ін. Дефініцію «Пекінський консенсус» можна розглядати як теоретичну концепцію-узагальнення комплексної моделі розвитку Китаю. По-друге, Китай не лише прагне, а й докладає грандіозні зусилля для зміцнення свого економічного лідерства в XXI ст. Міцним підґрунтям домагань на це лідерство слід розглядати досить успішну інтеграцію економіки Китаю в світову економіку на ринкових принципах. Проте головною перешкодою на шляху реалізації цих амбіцій КНР є подвійне сприйняття країни Західним світом. Із точки зору розвитку економіки Китай сприймається світовим ринковим співтовариством як «свій», а з точки зору політики – він «чужий», оскільки у Китаї зберігається монополія Комуністичної партії Китаю в суспільно-ідеологічній сфері.

По-третє, у сучасних умовах функції КПК (здійснення вищої політичної влади, координуюча, мобілізаційна, реформаторська, презентаційна функції) як хранительки офіційних догм вдало доповнюються реформаторськими діями, що демонструє значну пристосованість партії до нової суспільно-політичної та економічної ситуації в Китаї. КПК виглядає швидше партією реформ, партією політичної та економічної еліти. Її апарат, використовуючи державний ресурс, забезпечує контроль над суспільством, керує процесів реформування. По-четверте, китайська зовнішня політика на початку XXI ст. все більше глобалізується й стає наступальною. Практично в кожному регіоні світу Пекін має систему власних інтересів, спрямованих на підвищення політичної ролі країни у світі, створення сприятливих умов для продовження економічних реформ, одержання доступу до фінансових, технологічних і сировинних ресурсів. Використання потужного арсеналу «м'якої сили» дозволяє Китаю успішно здійснювати економічне співробітництво, не обумовлюючи його політичними, ідеологічними чи історичними проблемами.

По-п'яте, довгостроковою метою Китаю є підтримка мирної міжнародної обстановки, необхідної для захисту китайських інтересів, зокрема для успішного просування глобальних проєктів і модернізації країни. При цьому стратегічна активність КНР давно вийшла за межі держави, яка завдячуючи інтенсивній економічній експансії, стала учасницею перерозподілу сфер впливу у світі на свою користь, витісняючи акторів-конкурентів із тих регіонів світу, де вони до недавнього часу домінували.

По-шосте, на відміну від США, Китай спільно з Російською Федерацією є прихильником багатополярності в міжнародних відносинах, проте в найближчій перспективі реальним союзником Російської Федерації Китай не стане. Російські експерти вважають, що це пов'язано з тим, що країна має намір одноосібно грати значимішу роль у світових справах. Свідченням цього вони розглядають ініціативу КНР «Один пояс, один шлях» (ОПОШ), яка націлена на реалізацію концепції глобалізації з китайською специфікою й здійснюється шляхом господарської «експансії» КНР у держави-учасниці проєкту ОПОШ. Економічний базис для цих починань уже існує, бо сучасний Китай розглядається як країна, що обіймає першу сходинку в світовому економічному «табелі про ранги».

По-сьоме, китайський шлях у бік багатополюсності пов'язаний не з силовою політикою, створенням військово-політичних блоків, нав'язуванням

власних ідеологічних стандартів тощо, а реалізовується шляхом використання фактора економічного потенціалу й допомоги.

Reference

- Amighini, A. ed.(2019). *China's Race to Global Technology Leadership*, [online]. Available at:<https://library.oapen.org/bitstream/id/ac32103e-1c03-4f53-b866-cbcadf7971cc/1006203.pdf>.
- Areddi, D. (2018). Kitai ispodvol zavoevyvaet Tcentralnuiu i Vostochnuiu Evropu [China gradually conquers Central and Eastern Europe]. *Vedomosti*, [online], 6 November 2018. Available at: <https://www.vedomosti.ru/economics/articles/2018/11/06/785688kitai-zavoevivaettsentralnuyevropu>.
- Berger, Ia. (2009). Kitaiskaia model razvitiia [Chinese development model]. *Mirovaia ekonomika i mezhdunarodnye otnosheniia* [World economy and international relationship], [online], no. 9, pp.73–81. Available at: <http://naukarus.com/kitayskaya-model-razvitiya>.
- Bolezni demokratii [Diseases of Democracy]. (2014). *Press Org 24*, [online], 18 March 2014. Available at:<http://pressorg24.com/politics/bolezni-demokratii>.
- Diamond, L. (2017). Is There a Crisis of Liberal Democracy? *The American Interest LLC*, [online], 13 October 2017. Available at: <https://www.the-american-interest.com/2017/10/13/is-there-crisis-liberal-democracy/>.
- Ding, Y. (2019). The Trend of Today's World. *Foreign Affairs Journal*, pp. 38–46.
- Drobotiuk, O. V. (2019). Evoliutsiia modeli ekonomichnoho rozvytku KNR [Evolution of China's economic development model]. *Ukraina-Kytai* [Ukraine-China], [online], no. 17(3). Available at:<https://sinologist.com.ua/drobotyuk-o-v-evolyutsiya-modeli-ekonomichnogo-rozvytku-knr/>.
- Efremenko, D. V. (2020). Chimerica v stadii poluraspada: degradatciia kitaisko-amerikanskikh otnoshenii pri D. Trampe i ee posledstviia dlia mirovogo poriadka [Chimerica in Half-Life: The Degradation of Sino-American Relations under Donald Trump and Its Implications for the World Order]. *Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istoriia i sovremennost* [China in world and regional politics. History and modernity], issue XXV, pp. 96–110.
- Ekonomika SShA. Statistika onlain [The US economy. Statistics online]. (2018). *Take-profit.org*, [online], 27 July 2018. Available at: <https://take-profit.org/statistics/countries/united-states/>.
- Iurchyshyn, V. (2019). Posylennia torhovelykh superechnostei dysbalansiv potokiv kapitaliv – peredvisnyky strukturnykh zmin chynovoi kryzovoi khvyli?

- Vyklyky dlia Ukrainy [Is it possible to improve the trade supernaturalities and imbalances in capital flows – the forerunners of structural changes and new crises? Vikliki for Ukraine]. *Torhovelni viiny suchasnosti ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia i rozvytok u sviti ta Ukraini* [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]. Kyiv: Zapovit, pp. 5–71.
- Izhu, L., Avdokushin, E. (2019). Proekt "Odin poias, odin put" 2.0 – strategiiia stimulirovaniia globalnoi ekspansii Kitaia [Project "One Belt, One Road" 2.0 – a strategy to stimulate the global expansion of China]. *Mir novoi ekonomiki*[The world of new economy], [online] Vol. 13, no. 1. Available at:<https://cyberleninka.ru/article/n/proektodinpoiasodinput20strategiya-stimulirovaniyaglobalnoyekspansiikitaya>.
- J. P. Morgan Perspectives: Made in China 2025: A New World Order? (2019). [online]. Available at:<https://diplomatizzando.blogspot.com/2019/01/jp-morgan-perspectives-made-in-china.html>.
- Khomenko, O. V. (2018). Inkliuzyvne zrostannia KNR: sotsialno-ekonomichnyi efekt [Inclusive growth of China: socio-economic effect]. *Ukraina-Kytai* [Ukraine-China], [online], no. 5 (11). Available at:<https://sinologist.com.ua/homenko-o-v-inklyuzyvne-zrostannya-knr-sotsialno-ekonomichnyj-efekt/>.
- Khun, Ch. (2017). Initsiatyva "Odyn poias, odyn shliakh": ekonomichna skladova spivrobitnytstva mizh Kytaiem ta Ukrainoiu ta protydiia ryzykam ["One Belt, One Road" Initiative: Economic Component of China-Ukraine Cooperation and Risk Management]. *Ukraina-Kytai* [Ukraine-China], [online], no 4 (10). Available at:<http://sinologist.com.ua/chzhan-hun-initsiatyva-odyn-poyas-odyn-shlyahekonomichna-skladova-spivrobitnytstva-mizh-kytayem-ta-ukrayinoyu-ta-protydiaryzykam/>.
- Kitai otmechaet 40-letie politiki reform i otkrytosti [China celebrates 40 years of reform and opening up]. (2018). *Russian.News.Cn*, [online], 18 December 2018. Available at:<http://russian.china.com/news/china/740/20181218/1441748.html>.
- Klimenteva, L. (2021). Ekonomika Kitaia vyrosla po itogam 2020 goda [China's economy has grown in 2020]. *Frank RG*, [online], 18 January 2021. Available at:<https://frankrg.com/32920>.
- Kytaiski investytsii v Ukrainu zrosly v 5 raziv z 2016 roku [Chinese investments in Ukraine increased by 5 times from 2016]. (2021). *Asotsiatsiia Ukrainsko-Kytaiskoho spivrobitnytstva* [Association of Ukrainian-Chinese Cooperation],

- [online], 28 September 2021. Available at: <https://aucc.org.ua/kitajski-investicii-v-ukrainu-zrosli-v-5-raziv-z-2016-roku/>.
- Lazarchuk, M. O. (2013). Sotsialno-ekonomichni reformy v Kytai: henezys ta chynnyky [Socio-economic reforms in China: Genesis and Factors]. *Visnyk Mizhnarodnoho slovianskoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky* [Bulletin of the International Slavic University. Series: economic sciences], [online], Vol. 16, no. 1-2, pp. 117-124. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VMSU_econ_2013_16_1-2_19.
- Long K. Banking industry news & analysis of international finance, [online]. Available at: <http://www.euromoney.com/Article/3446564/RMB-usage-hampered-by-expertiseliqidity-deficit.html>.
- Martynenko, O. (2020). Velyka kytaiska stina: SShA i Yevropa posyliuiut zakhyst vid Pekina [Great Wall of China: USA and Europe enhance protection from Beijing]. *Yevropeiska pravda* [European truth], [online], 23 July 2020. Available at: <https://www.euointegration.com.ua/experts/2020/07/23/7112410/>.
- McBride, J., Chatzky, A. (2019). Is "Made in China 2025" a Threat to Global Trade? [online]. Available at: <https://www.cfr.org/background/made-china-2025-threat-global-trade>.
- Merkulov, K. K. (2019). K voprosu o mezhdunarodnom znachenii "kitaiskoi modeli" reform [On the question of the international significance of the "Chinese model" of reforms]. *Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istorii i sovremennost* [China in world and regional politics. History and modernity], issue XXIV, pp. 314-329.
- Mikheev, V. (2008). Rol Kitaia v globalizuiushchemsia mire [The role of China in the globalizing world]. *Otechestvennye zapiski* [Domestic notes], [online], no. 3, pp. 63-79. Available at: <http://www.perspektivy.info/print.php?ID=36003>.
- Morozov, Iu. V. (2020). Globalnye pozitsii Kitaia i perspektivy ikh razvitiia v XXI veke [Global positions of China and the prospects for their development in the XXI century]. *Kitai v mirovoi i regionalnoi politike. Istorii i sovremennost* [China in world and regional politics. History and modernity], issue XXV, pp. 80-95.
- Oreshkin uvidel riski dlia mirovoi trgovli v sdelke mezhdou SShA i Kitaem [Oreshkin saw risks for world trade in the transaction between the United States and China]. (2020). *Kommersant*, [online], 24 January 2020. Available at: https://yandex.ru/news/story/Oreshkin_uvidel_riski_dlya_mirovoj_torgovli_v_sdelke_mezhdou_SSHA_i_Kitaem-794947e4d4f06baf108ce238e094c16e.
- Ostrovskii, A. V. (2016). *Ekonomika Kitaia: Itogi 12-i piatiletki i plany 13-i piatiletki do 2020 goda* [China's Economy: Results of the 12th Five-Year Plan and plans for the 13th Five-Year Plan until 2020]. Tezisy dokladov XXII *Mezhdunarodnoi*

- nauchnoi konferentsii "Kitai, kitaiskaia tsivilizatcia i mir. Istorii, sovremennost, perspektivy"* [Abstracts of the XXII International Scientific Conference "China, Chinese Civilization and the World. History, modernity, prospects"]. Moscow, 12–13 October 2016. Moscow, pp. 42–46.
- Pasquier, M. (2015). Internetplus: China's official strategy for the uberisation of the economy. *Innovation Is Everywhere*, [online]. Available at: <https://www.innovationiseverywhere.com/internet-plus-chinas-official-strategy-forthe-uberisation-of-the-economy/>.
- Portiakov, V. Ia. (2018). *Muravei gryzet kost. Izbrannye ocherki o Kitae* [The ant gnaws at the bone. Selected essays on China]. Moscow: Forum.
- Salikhova, O., Sheludko, N. (2019). Suchasni torhovelni viiny: na porozi novoi industrialnoi struktury svitu [Modern trade wars: on the threshold of a new industrial structure of the world]. *Torhovelni viiny suchasnosti ta yikh vplyv na ekonomichne zrostannia i rozvytok u sviti ta Ukraini* [Modern trade wars and their impact on economic growth and development in the world and in Ukraine]. Kyiv: Zapovit, pp. 166–176.
- Simonov, R. (2021). Reiting ekonomik mira 2019, tablitsa VVP stran mira [Ranking of world economies 2019, table of GDP of countries of the world]. *BASETOP*, [online], 19 January 2021. Available at: <https://basetop.ru/rejting-ekonomik-mira-2019-tablitsa-vvp-stran-mira/>.
- Smitienko, M., ed. (2012). Kitai: ukreplenie pozitsii v sovremennoi mirovoi ekonomike [China: Strengthening position in the modern world economy]. *Studme.org*, [online]. Available at: <https://studme.org/ekonomika/>.
- Sovremennyi Kitai i ego rol v mirovoi ekonomike [Modern China and its role in the world economy]. (2017). *Lichnyi finansovyi universitet* [Personal Financial University], [online], 24 September 2017. Available at: <https://finuni.ru/sovremennyy-kitay-i-ego-rol-v-mirovoy-ekonomike>.
- Stepanov, A. S. (2019). Perelom v amerikano-kitaiskikh otnosheniakh [The turning point in US-China relations]. *SShA v 2018 godu* [The United States of America in 2018]. Round table of the ISKRAN Council of Young Scientists, (25 October 2018). Moscow: Ves mir, pp. 83–97.
- VVP Kitaiu: obem, tempy rosta, na dushu naseleniia, struktura [China's GDP: volume, growth rate, per capita, structure]. *Take-profit.org*, [online]. Available at: <https://take-profit.org/statistics/gdp/china/>.

Vyshnevskiy, V., Sheludko, N., eds. (2017). *Monetarna vlada u suchasnomu sviti. Khto kyne vyklyk dolaru?* [Monetary power in the modern world. Who will challenge the dollar?]. Kyiv: Akadempriodyka.

World Bank Indicators, [online]. Available at: <https://data.worldbank.org/indicator/>.

World Economic Outlook Database, April 2020. *International Monetary Fund*, [online]. Available at: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/weo-database/2021/April>.

**«CHINESE MODEL (OF REFORM)» («BEIJING CONSENSUS»):
CAUSES AND ESSENCE OF CHINA'S RAPID ECONOMIC RISE**

Borys Demianenko^{1a}, Vira Demianenko^{2a}

*¹Doctor of Political Sciences, Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: borysdemianenko@gmail.com,*

*²Candidate of Political Sciences, Associate Professor,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,*

*^aHryhoriy Skovoroda University in Pereyaslav,
Pereyaslav, Ukraine*

The article attempts to conceptualize the «Chinese model (of reforms)» («Beijing Consensus») in the context of the rapid economic rise of modern China. Acquaintance with the published sources and literature, the pages of which reflected the different views of domestic, Western, and Chinese scientists on the announced problem, revealed that some of them perceive the Chinese model positively, others note both advantages and disadvantages, the third group almost exclusively focuses on mainly negative moments (exploitation, the polarization of society, ecological catastrophes, etc.) and often opposites the modern Chinese reality to the era of Mao Zedong, which they portray as the embodiment of true socialism. It is concluded that the high rate of economic growth in China is achieved through the strategy developed by Deng Xiaoping and aimed at large-scale economic reforms, the policy of «openness» of the country, which helped China to take a leading position in the world. The thesis is substantiated that in modern conditions the functions of the CCP (exercising supreme political power, coordinating, mobilizing, reforming, presenting) as a custodian of the official dogmas are successfully supplemented by reformist actions, which demonstrates the party's significant adaptation to the new socio-political and economic situation in China. The authors argue that Chinese foreign policy in the early XXI century is increasingly globalized and becoming offensive. In almost every region of the world, Beijing has a system of its own interests aimed at enhancing the country's political role in the world, creating favourable conditions for continuing economic reforms, gaining access to financial, technological, and raw materials. The use of a powerful arsenal of «soft power» allows China to successfully

pursue economic cooperation without causing it political, ideological or historical problems. It was stated that China's long-term goal is to support the peaceful international environment necessary to protect Chinese interests, in particular for the successful promotion of global projects and modernization of the country. At the same time, China's strategic activity has long gone beyond the state, which, thanks to intensive economic expansion, has become a participant in the redistribution of spheres of influence in the world in its favour, displacing competing actors from those regions of the world where they dominated. China's path to multipolarity is not about power policy, the creation of military-political blocs, the imposition of its own ideological standards, etc., but through the use of economic potential and aid.

Key words: «Chinese model (of reforms)»; «Beijing Consensus»; «Chinese economic model»; «model of socialist market economy in China»; «model of a mixed planned-market economy with Chinese specifics»; modernization of China; economic breakthrough.

«КИТАЙСКАЯ МОДЕЛЬ (РЕФОРМ)» («ПЕКИНСКИЙ КОНСЕНСУС»): ПРИЧИНЫ И СУЩНОСТЬ СТРЕМИТЕЛЬНОГО ЭКОНОМИЧЕСКОГО ВОЗВЫШЕНИЯ КИТАЯ

Демьяненко Борис Леонидович^{1а}, Демьяненко Вера Николаевна^{2а}

¹Доктор политических наук, профессор,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6000-1713>,
e-mail: borysdemianenko@gmail.com,

²Кандидат политических наук, доцент,
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6283-480X>,
e-mail: _dem-@ukr.net,

^аУниверситет Григория Сковороды в Переяславе,
Переяслав, Украина

В статье предпринята попытка концептуализации «китайской модели (реформ)» («Пекинского консенсуса») в контексте стремительного экономического подъема современного Китая. Знакомство с опубликованными источниками и литературой, на страницах которых отражены различные взгляды отечественных, западных и китайских ученых относительно анонсированной нами проблемы, позволило констатировать, что одни из них воспринимают китайскую модель положительно, другие видят в ней наряду с преимуществами также и недостатки, третьи – почти исключительно или главным образом негативные моменты (эксплуатация, поляризация общества, экологические катастрофы и т.п.). Эти третьи часто противопоставляют современной китайской действительности эпоху Мао Цзэдуна, изображаемую ими как воплощение подлинного социализма. Сделан вывод, что высокий показатель экономического роста КНР достигнут благодаря стратегии, разработанной Дэн Сяопином и направленной на проведение масштабных экономических реформ, политики «открытости» страны, которая помогла Китаю занять лидирующие позиции в мире. Обоснован тезис, что в современных условиях функции КПК (осуществление высшей политической власти, координирующая, мобилизационная, реформаторская, презентационная) как хранилища официальных догм, удачно дополняются реформаторскими действиями, что демонстрирует значительную приспособленность партии к новой общественно-политической

и экономической ситуации в Китае. Авторами утверждается мнение, что китайская внешняя политика в начале XXI века все больше глобализируется и становится наступательной. Практически в каждом регионе мира Пекин имеет систему собственных интересов, направленных на повышение политической роли страны в мире, создание благоприятных условий для продолжения экономических реформ, доступ к финансовым, технологическим и сырьевым ресурсам. Использование мощного арсенала «мягкой силы» позволяет Китаю успешно осуществлять экономическое сотрудничество, не обуславливая его политическими, идеологическими или историческими проблемами. Констатируется, что долгосрочной целью Китая является поддержка мирной международной обстановки, необходимой для защиты китайских интересов, в частности, для успешного продвижения глобальных проектов и модернизации страны. При этом стратегическая активность КНР давно вышла за пределы государства, благодаря интенсивной экономической экспансии, стала участницей перераспределения сфер влияния в мире в свою пользу, вытесняя актеров-конкурентов из тех регионов мира, где они до недавнего времени доминировали. Китайский путь в направлении многополюсности связан не с силовой политикой, созданием военно-политических блоков, навязыванием собственных идеологических стандартов, а реализуется путем использования фактора экономического потенциала и помощи.

Ключевые слова: «китайская модель (реформ)»; «Пекинский консенсус»; «китайская экономическая модель»; «модель социалистической рыночной экономики в КНР»; «модель смешанной планово-рыночной экономики с китайской спецификой»; модернизация Китая; экономический прорыв.